

ARHITECTURA URBANĂ ÎN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Prefață de
Prof. Univ. Dr. Arh. NICOLAE LASCU

PRO CULTURA
București, 2020

Prefață	7
Introducere	13
1. CONTEXTUL GENERAL AL TRANSILVANIEI INTERBELICE	24
Scurtă istorie a Transilvaniei până la Primul Război Mondial	26
Orașele Transilvaniei la finele perioadei dualiste și începutul perioadei interbelice	29
Aspecte generale	29
Aspecte urbanistice și edilitare	31
Arhitectura	34
Imaginea orașelor transilvănene la începutul perioadei interbelice	42
Orașele Transilvaniei în perioada interbelică	44
Organizarea guvernării și administrației românești în Transilvania Activitatea Consiliului Dirigent (3 dec. 1918 – 15 apr. 1920)	44
Aspecte legislative (Reformele)	45
Organizarea administrativă	48
Statistica orașelor	53
Planuri de sistematizare și regulamente de construcții	55
Aspecte sociale	59
2. ARHITECTURA	64
Locuințe	67
Locuințe individuale	70
Locuințe colective	87
Locuințe sociale	96
Clădiri de cult	111

Biserici ortodoxe	111
Biserici greco-catolice	125
Biserici romano-catolice	129
Biserici unitariene	131
Temple israelite	134
Învățământ	137
Școlile confesionale	139
Școli construite de biserica greco-catolică	139
Școli construite de biserica ortodoxă	143
Școli construite de biserica reformată	145
Școli construite de biserica evanghelică	146
Școlile de stat	147
Universități și Academii	152
Cămine de ucenici	163
Sănătate publică și Asistență socială	165
Casele asigurărilor sociale	173
Administrația locală	176
Camerele de Comerț și Industrie	179
Banca Națională	181
Sediile Administrative ale Societăților Comerciale și Industriale	184
Transporturi și Comunicații	189
Aviația	190
Telefonia	192
Radiodifuziunea	194
Cultură și Loisir	197
3. ARHITECTII	208
Organizațiile profesionale și statutul arhitecților în perioada interbelică	210
Organizațiile profesionale	210

	211
Corpul Arhitectilor din servicii publice	211
Serviciile publice de arhitectură	213
Corpul Arhitectilor	219
Arhitecții și proiectele realizate în orașele Transilvaniei interbelice	228
Arhitecți din Transilvania	229
Arhitecți din afara Transilvaniei	232
4. MODERNIZARE, STAT NAȚIONAL ȘI PARTICULARITĂȚI REGIONALE ÎN ARHİTECTURA TRANSILVANIEI INTERBELICE	238
Index Imagini	255
Bibliografie	264
Anexe	275
Anexa I-A. Statistica populației orașelor din Transilvania în 1900, 1910, 1920, 1930, 1941	276
Anexa I-B. Clădiri de cult existente în orașele din Transilvania în 1938	277
Anexa II. Lista clădirilor construite în orașele Transilvaniei în perioada interbelică	279

Introducere

Transilvania se definește ca un sistem social și cultural complex și coerent, peisajul cultural transilvănean în forma sa actuală fiind rezultatul dezvoltării specifice a fiecărei comunități și a fiecărei culturi în climatul unei conviețuiri strânse într-un context social, politic și economic specific și însușând valori materiale și spirituale proprii fiecărei unități sociale și respectiv identități sociale în parte. Schimbările politice, economice și culturale din ultimele două secole au determinat schimbări sociale majore în Transilvania, suprapunându-se într-un timp relativ scurt modificări ale structurii comunităților locale, suprimări, înlocuiri sau completări ale valorilor culturale, sociale și politice, apariția și dezvoltarea a noi tipuri de activități și relații economice. În același fel, localitățile urbane din Transilvania s-au dezvoltat într-un context specific, strâns legat de comunitățile locale dar în același timp regional și, într-un final, european. Ele păstrează în structura lor dovada materială a sistemului social și cultural complex și a tuturor schimbărilor majore suferite.

Perioada interbelică este o parte din desfășurarea istoriei Transilvaniei și dezvoltarea orașelor sale care se distinge prin caracteristici specifice, înlocuind sistemul politic, administrativ și instituțional anterior, modificând ordinea socială existentă și continuând procesul de modernizare în toate domeniile. Orașele regiunii cunosc în această perioadă o extindere și o dezvoltare fără precedent. La rândul ei, practica arhitecturii reflectă toate caracteristicile specifice regiunii și oferă o imagine complexă și integrată a istoriei locale. În același timp, ea se aliniază practicii europene și se remarcă prin dinamism și inovație într-o perioadă de provocări, căutări și experimente atât funcționale și tehnologice cât și stilistice, care vor remodela și completa concepțele secolului anterior și vor structura bazele teoriei și practicii secolului ce va urma.

Cartea de față este rezultatul unui studiu care, luând în considerare aspectele menționate anterior, și-a propus documentarea, analiza critică și prezentarea practicii arhitecturii urbane în Transilvania anilor interbelici (1919-1940) și care a fost încheiat în anul 2019 prin susținerea tezei de doctorat cu același titlu, la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București, sub îndrumarea domnului prof. dr. arh. Nicolae Lascu.

Aria de înscriere și delimitările studiului

Respect pentru cunoașterea trecutului
Aria studiului este delimitată la nivelul regiunii Transilvanie (regiunea istorică) în sensul restrâns al teritoriului aferent Principatului Transilvaniei, aşa cum a făcut el parte din Imperiul Habsburgic.¹ Acesta cuprindea practic zona intracarpatică, protejată pe toate laturile de munți iar în nord-vest de zona înaltă a dealurilor Sălajului. Delimitată distinct de Banat, Crișana și Maramureș, regiunea Transilvanie va intra alături de acestea în componența României Mari după Unirea din 1918 și își va păstra statutul istoric de *provincie sau regiune istorică*.

Studiul analizează detaliat practica arhitecturii în perioada anilor interbelici 1919-1940, strict delimitată de cele două mari conflagrații mondiale. Este abordată la nivel general și perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, pentru înțelegerea contextului existent la finele Primului Război Mondial și începutul perioadei interbelice. De asemenea, sunt menționate și proiecte realizate între anii 1940-1948 în contextul în care ele au fost inițiate înainte de cel de-Al Doilea Război Mondial sau fac parte din politici și programe interbelice încă în desfășurare până la schimbarea regimului politic în 1948.

Cercetarea acoperă toate localitățile Transilvaniei care au avut statutul de *oraș* sau *municipiu* în perioada dintre cele două războaie mondiale. Începând din 1 ianuarie 1919 când intra în vigoare *Decretul privind instituirea conducerii serviciilor publice în Transilvania*,² ulterior prin noua *Lege pentru Unificare Administrativă din 14 iunie 1925*,³ modificată în 1929 și 1938 de alte două legi de organizare administrativă, 35 de localități din Transilvania au avut statutul de oraș sau municipiu. Dintre acestea, 4 au fost retrogradate la statutul de comună în aceeași perioadă. Cercetarea se desfășoară astfel în cele 31 de orașe care au avut acest statut în toată perioada interbelică și care sunt enumerate în continuare.⁴

- 5 municipii (în același timp și reședințe de județ): Alba Iulia, Brașov, Cluj, Sibiu și Târgu Mureș
- 10 orașe reședințe de județ: Bistrița, Blaj, Dej, Deva, Făgăraș, Miercurea-Ciuc, Odorhei, Sfântu Gheorghe, Sighișoara și Turda
- 16 orașe: Aiud, Abrud, Gheorgheni, Gherla, Hațeg, Huedin, Hunedoara, Dumbrăveni (Ibașfalău), Mediaș, Năsăud, Orăștie, Petroșani, Reghin, Sebeș, Târgu Secuiesc și Târnăveni (Diciosânmartin)

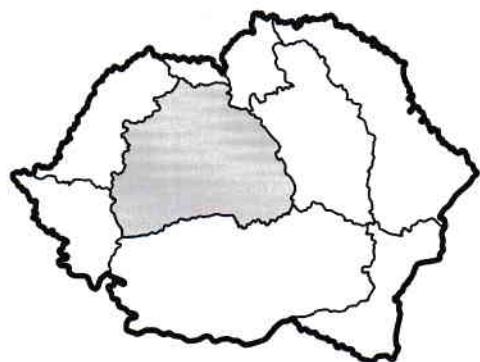
¹ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Eikon, Cluj-Napoca, 2013, pp. 5-8.

² ***, *Decretul privind instituirea conducerii serviciilor publice în Transilvania*, nr. 3632 din 11 decembrie 1918; ***, *Enciclopedia României*, vol. I, 1938, p. 201.

³ „Legea pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925”, *Monitorul Oficial*, nr. 128, 1925.

⁴ Ele corespund cu orașele menționate în *Recensământul General al Populației din 29 decembrie 1930*, pentru regiunea istorică a Transilvaniei: *Populația actuală a României. Cifrele preliminare ale recensământului general de la 29 decembrie 1930*, Direcția Recensământului General al Populației din Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, București, 1931.

Pe tot parcursul acestei lucrări, pentru localizarea clădirilor, în toate zonele și adresele menționate și în toate planurile de situație realizate, sunt folosite organizarea administrativă actuală (județe, municipii și orașe), hărțile actuale (România, Transilvania și orașele studiate), precum și adresele poștale actuale.

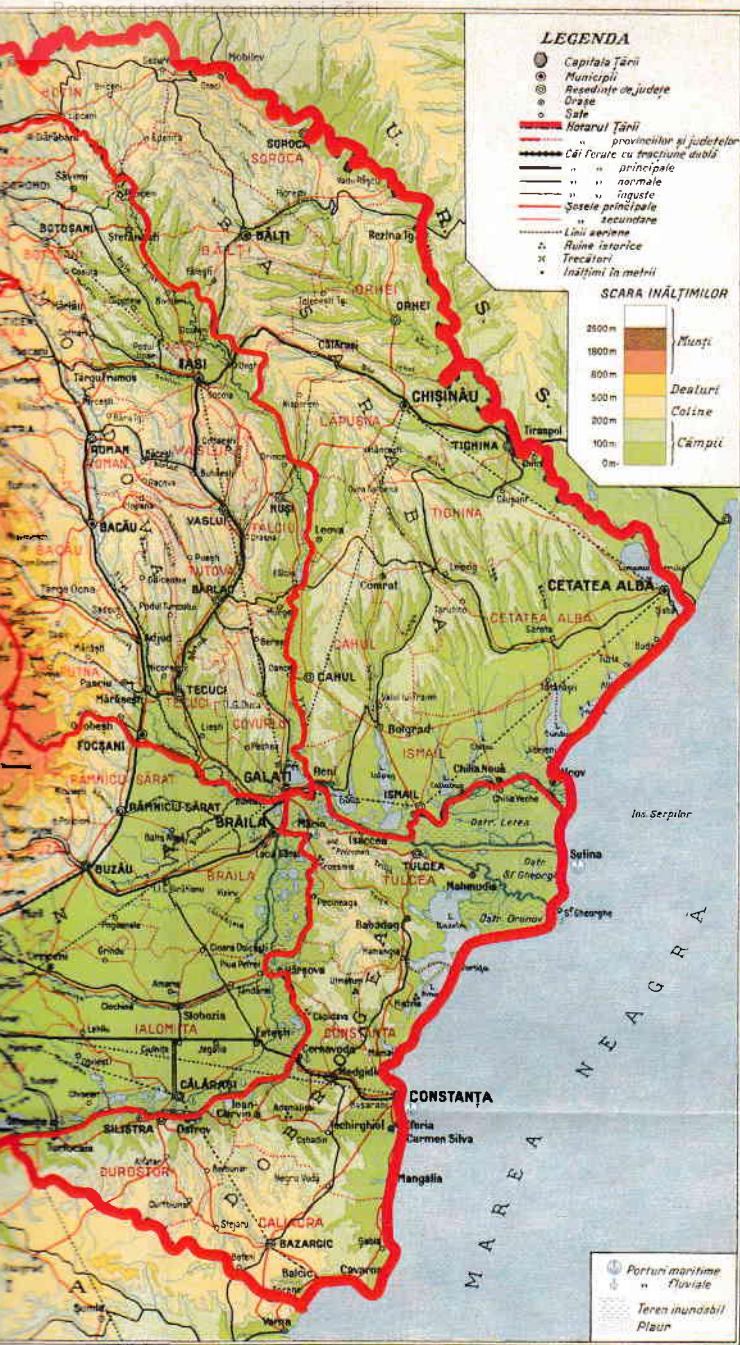
1. Regiunea Transilvaniei și orașele regiunii în perioada interbelică (desene după „România, Hartă fizică, administrativă și politică, 1938”, *Enciclopedia României* 1938, vol. I, p. 51, versiune digitală mai 2014, >www.cimec.ro<)

ROMÂNIA

FIZICĂ, ADMINISTRATIVĂ ȘI POLITICĂ

2. Transilvania în 1938
cu limitele Provinciilor
istorice („România, Hartă
fizică, administrativă și
politica, 1938”, Encyclopedie
României 1938, vol. I, p. 51,
versiune digitală mai 2014,
>www.cimec.ro<)

Respect pe Studiul urmărește, prin documentare și analiză critică, formularea răspunsurilor la următoarele întrebări:

1. Care este contextul general al perioadei interbelice în Transilvania? Care sunt principalele aspecte care au determinat / influențat / condiționat practica arhitecturii în Transilvania în perioada interbelică?
2. Care a fost practica arhitecturii în Transilvania în perioada interbelică? Cine, ce și cum a construit ? sau Care sunt, în ce constau și ce a determinat practicile constructive în Transilvania în perioada interbelică?

Pentru a putea răspunde acestor întrebări, cercetarea s-a concentrat într-o primă etapă pe documentarea contextului general al perioadei interbelice și identificarea construcțiilor realizate în orașele Transilvaniei interbelice. Contextul general interbelic a fost cercetat în aspectele sale politice, administrative, legislative și sociale, detaliind informațiile statistice și urbanistice referitoare la orașele regiunii. Identificarea construcțiilor realizate s-a concentrat pe documentarea cât mai detaliată a informațiilor referitoare la cine și când le-a realizat, la funcțiunea generală și programul specific și, nu în ultimul rând, la conceptul arhitectural și limbajul stilistic. În același timp, pentru fiecare program arhitectural, a fost documentat și cadrul legislativ și instituțional aferent la nivel regional și național.

O etapă importantă a cercetării a fost constituită de localizarea în teren a informațiilor obținute. Cercetarea în teren s-a dovedit în această etapă foarte importantă pentru identificarea și localizarea în orașe a construcțiilor perioadei și a proiectelor urbanistice majore, completând decisiv informațiile obținute din bibliografia studiată. În același timp, cercetarea în teren a facilitat înțelegerea abordării funcționale și stilistice dar și integrarea și evoluția zonei studiate.

O altă etapă importantă a cercetării a fost documentarea informațiilor referitoare la arhitecții perioadei interbelice. Pe de o parte, cercetarea a identificat un număr important de arhitecți care au realizat proiectele construcțiilor noi din orașele Transilvaniei interbelice. Pe de altă parte, cercetarea documentelor organizațiilor profesionale (Societatea Arhitecților și Corpul Arhitecților) și a periodicelor de specialitate a relevat un alt număr de arhitecți atestați, locul și domeniul lor de activitate. Aceste informații au fost utile în primul rând pentru a determina proveniența proiectelor și cadrul instituțional aferent, în special în cazul clădirilor destinate serviciilor publice dar și a tipurilor de comenzi și relații între comanditarii și arhitecții perioadei.

Folosind toate sursele disponibile, cercetarea a urmărit obținerea de informații despre următoarele aspecte ale fondului construit:

Contextul urban existent. Poziția în localitate și caracteristicile sitului. Arhitectul, comanditarul, când este cazul beneficiarul/beneficiarii și relația dintre toți aceștia.

Conștientizând faptul că aspectele menționate ale fondului construit vor putea fi identificate doar parțial iar cantitatea și calitatea informațiilor vor dифeri pentru obiectele de arhitectură identificate, cercetarea nu și-a impus să fie exhaustivă, dar a urmărit sondarea a cât mai multe aspecte diferite ale practicii constructive din perioada și aria de interes.

Structura studiului

Urmărind etapele cercetării, studiul a fost organizat în trei părți majore care se regăsesc în capitolele cărții de față.

Capitolul 1 - Contextul general al Transilvaniei interbelice - relevă principalele aspecte care au determinat și condiționat practica arhitecturii.

Prima parte a capitolului prezintă o scurtă istorie a regiunii cu aspecte legate de apartenența politico-statală, organizarea administrativ-teritorială, organizarea socială, etnică și confesională a acesteia, începând din secolul al X-lea și până la Primul Război Mondial. Scopul acestei introduceri este de a evidenția specificul și complexitatea peisajului social și cultural local, modelat în timpul multor secole. În a doua parte sunt prezentate aspectele care conturează imaginea orașelor din Transilvania în momentul izbucnirii Primului Război Mondial. Modernizarea treptată a localităților urbane, începând din secolul al XIX-lea, a constat atât într-o dezvoltare a economiei și industriei locale cât și într-o reorganizare a sistemului administrativ și instituțional. În acest context sunt detaliate aspectele urbanistice, edilitare și practica arhitecturii din deceniile anterioare războiului care au dezvoltat structura și imaginea vechilor orașe transilvăneze. A treia parte a acestui capitol cuprinde aspectele generale ale perioadei interbelice care au influențat decisiv practica arhitecturii în regiunea studiată. Deznodământul Primului Război Mondial și schimbarea apartenenței statale a Transilvaniei au determinat schimbări majore la nivel administrativ și instituțional dar și social și cultural. Aspectele administrative și legislative interbelice, direct legate de practica arhitecturii și urbanismului, sunt detaliate în contextul impactului pe care l-au avut la nivel regional. În același timp, sunt prezentate și statisticile și datele relevante referitoare la populație, în special cele sociale (etnice și confesionale) care conferă caracterul specific orașelor regiunii.

Capitolul 2 - Arhitectura - este dedicat arhitecturii, construcțiilor realizate în orașele Transilvaniei în perioada interbelică și în primii ani ce au urmat celui de-Al Doilea Război Mondial.

Capitolul prezintă clădirile identificate și localizate în urma documentării.

Primul criteriu al prezentării îl constituie profilul funcțional al clădirilor. Astfel, ele sunt încadrate în categoriile programelor generale de arhitectură: locuințe, clădiri de cult, clădiri de învățământ, clădiri destinate serviciilor sanitare și asistenței sociale, clădiri ale asigurărilor sociale, administrației locale, camerelor de comerț și industrie, băncii naționale, sedii administrative ale societăților comerciale și industriale, clădiri destinate serviciilor de transport și comunicații, respectiv aviației, telefoniei și radiodifuziunii și clădiri cu destinații culturale și de loisir. În cadrul fiecărui program general, în funcție de particularitățile fiecărui, este prezentat cadrul legislativ și instituțional aferent și sunt identificate și detaliate tipologiile arhitecturale specifice. Principalul scop al acestui capitol este de a prezenta *ce* s-a construit și de a detalia *de ce, de către cine, unde și cum* s-a construit în orașele din Transilvania în perioada interbelică.

Capitolul 3 - Arhitecții - prezintă arhitecții care au realizat proiecte în Transilvania în perioada interbelică.

Prima parte a capitolului detaliază statutul arhitecților în această perioadă, prezentând legislația în vigoare, organizațiile profesionale și serviciile publice de arhitectură existente la nivelul instituțiilor interbelice. În contextul în care toate aceste aspecte erau organizate la nivel național, scopul capitolului este acela de a extrage și releva toate informațiile referitoare la arhitecții din Transilvania, în măsura în care au făcut parte din aceste structuri. A doua parte a capitolului prezintă arhitecții ale căror proiecte au fost identificate și localizate în orașele Transilvaniei interbelice. În primul rând, sunt prezențați arhitecții din orașele regiunii, iar apoi arhitecții din alte orașe ale țării, în principal București și din alte țări europene. De asemenea, sunt prezențați și arhitecții care lucrau în serviciile publice de arhitectură ale instituțiilor publice naționale și care au realizat sau au colaborat la realizarea de proiecte în zona și perioada studiată.

În final, concluziile lucrării sunt reunite în forma unui eseu care evaluează informațiile obținute pentru a contura o imagine generală a arhitecturii interbelice transilvănene în context regional, național și, nu în ultimul rând, modern.

Sursele și stadiul actual al cercetării

Pentru documentare au fost utilizate metode de investigare specifice incluzând studiul literaturii de specialitate (arhitectură și urbanism) și conexe (istorie, geografie, sociologie etc.), cercetare de arhivă și cercetare în teren. În continuare sunt prezentate separat sursele primare și cele secundare, menționând pe scurt doar titlurile cele mai importante în contextul studiului de față, referințele complete fiind incluse în lista bibliografică finală.

Sursele primare, constituite din publicații, documente și materiale din perioada anterioară anului 1940 (1948) includ:

1. Publicații în domeniul arhitecturii, urbanismului dar și istorice.

Cele mai importante surse pentru înțelegerea contextului general istoric al perioadei și a modului de organizare a statului și instituțiilor publice au fost constituite de encyclopediile publicate în perioada 1920-1948 - *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928* (în 3 volume publicate în 1929) și *Enciclopedia României* (în 4 volume publicate între 1938-1943). În domeniul arhitecturii și urbanismului, cele mai detaliate informații au fost oferite de publicațiile periodice - *Arhitectura* (1920-1944), *Urbanismul. Monitor al Uniunii Orașelor din România* (1923-1941) și *Căminul* (1928-1929) - cărora li se adaugă publicațiile din *Biblioteca Urbanistică - Locuința în România* (1933) - sau publicațiile individuale precum cele realizate de Cincinat Sfîntescu - *Editilitatea orașelor și satelor din România Mare* (1921) sau *Orașele Transilvaniei și Bucovinei (din punct de vedere edilitar)* (1922), Arz Alber - *Planul de sistematizare și de extensiune al municipiului Sibiu* (1928), Grigore Ionescu - *Rumänische Bautätigkeit in Siebenbürgen von 1919-1940* (1943). Numeroase și diverse informații despre construcțiile noi realizate în perioada interbelică au fost extrase din monografiile orașelor - *Clujul 1919-1939* (Octavian Buzea, 1939), *Sibiu* (Al. Dima, 1940) - sau ale instituțiilor locale - *Grădina Botanică din Cluj* (Al. Borza, 1939), *Anuarul Orfelinatului Greco-Catolic Român din Blaj 1916-1936* (Iacob Popa, 1936). În același scop au fost studiate și publicațiile periodice locale apărute în perioada interbelică precum *Gazeta Transilvaniei, Transilvania, Unirea, Curierul Creștin* etc.

2. Acte normative și statistici

Actele normative au oferit detalii complexe referitoare la organizarea statală și la modul de funcționare a instituțiilor publice și în același timp, informații privind organizarea profesiei de arhitect. Toate actele normative au fost extrase din *Monitorul Oficial* (1921-1938). Acestea li s-au adaugă datele oferite de recensăminte și statisticile generale ale perioadei - *Anuarul Statistic al României, Recensământul general al populației din 1930* - care completează imaginea generală a orașelor și a societății interbelice, în special în aspectele sale sociale.

3. Documente aflate în arhive

Sursele arhivistice pun la dispoziție informații detaliate referitoare la noi construcții și parcelări realizate în perioada interbelică, dar și la proiectele de sistematizare a orașelor. Cercetarea de față a folosit documente extrase din *Arhivele Naționale Centrale* – fondurile Ministerului de Interne și Ministerului Lucrărilor Publice – și din *Serviciile Județene ale Arhivelor Naționale din Cluj, Brașov, Bistrița și Hunedoara*. Au fost studiate fondurile *Arhivei Uniunii Arhitecților din România* pentru informații privind arhitecți precum George Cristinel, Moll Elemér și Alfred Cernea.

4. Materiale iconografice

Imaginiile (fotografii și cărți poștale ilustrate) au constituit sursele iconografice cele mai importante oferind detalii despre arhitectura inițială a clădirilor studiate și contextul urban existent în perioada interbelică.